

ВЕРНАДСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ

У березні минає 140 років від дня народження славетного сина українського народу, вченого-енциклопедиста, видатного мислителя сучасності Володимира Івановича Вернадського. Ім'я цієї людини зіркою першої величини сяє на світовому небосхилі науки. Заслуги Вернадського перед Україною і всім світом важко перелічити. Вернадський - основоположник багатьох нових наук, творець революційного вчення про біосферу і ноосферу, організатор і перший президент Національної академії наук України. Впродовж багатьох років життя він був флагманом науки, своїм могутнім інтелектом прокладав нові магістральні шляхи пізнання Всесвіту і законів розвитку цивілізації.

Життя Володимира Івановича Вернадського завжди було пов'язане з Україною. Тут пройшли його дитячі роки. В селі Великі Шишаки на Полтавщині Вернадські мали садибу, куди майже щороку на літо приїздили всією родиною, історія якої пов'язана із знатним українським родом. Прадід Володимира по батьківській лінії належав до запорізької старшини, брав участь у війні проти Польщі у війську Богдана Хмельницького. Дід, Василь Іванович, закінчив медичний факультет Московського університету і служив військовим лікарем. Батько Володимира - Іван Васильович народився у Києві, закінчив Київський університет Св. Володимира, тут же завідував кафедрою політекономії, а згодом викладав цей предмет і статистику в Московському університеті. Через деякий час Вернадські переїхали в Петербург, де Іван Васильович отримав посаду професора Головного педагогічного інституту.

Після ранньої смерті першої дружини Іван Васильович одружився вдруге - з учителькою музики і співів Ганною Петрівною Константинович. 1863 року в подружжя народився син Володя. Ганна Петрівна мала приємний і сильний голос, любила співати, гарно вишивала. Завдяки господині у помешканні Вернадських панував український побут, рідна мова і пісня.

Клімат Петербурга став причиною хвороби Івана Васильовича, що змусило сім'ю 1868 року переїхати до Харкова - одного з провідних центрів науки і культури тогочасної Російської імперії. Незважаючи на жорстокі жорна русифікації, тут ще жив український дух і зберігалась народна мова.

У 1873 р. Володимир пішов у перший клас Харківської гімназії. Але провчився тут лише рік, бо сім'я на декілька років поїхала за кордон (Відень, Дрезден, Венеція), де Іван Васильович стажується в галузі політекономії, а звідти повернулася в

Петербурґ. Тринадцятирічний Володя йде у третій клас 1-ої петербурзької гімназії, по закінченні якої поступає на природниче відділення фізико-математичного факультету Петербурзького університету, в якому в ті часи викладали видатні учені. Ще студентом Володимир стає членом одного з народницьких гуртків, де знайомиться з Наталією Егорівною Старицькою, з якою згодом одружується. З нею, за його словами, він прожив "душа в душу і думка в думку" майже 5 щасливих років.

Після закінчення університету Вернадський працює в Мінералогічному музеї цього закладу. Через деякий час його посилають у відрядження для вдосконалення знань в галузі мінералогії в Італію, Німеччину і Францію. Після стажування Вернадський разом з дружиною переїздить до Москви, де читає курс мінералогії і кристалографії в місцевому університеті.

Але це зовсім не означає, що він забув про Україну. З дитинства пов'язаний з нею багатьма сімейними, родинними і дружніми зв'язками, Вернадський краще від багатьох доморощених патріотів розумів витoki українського національного руху, явно симпатизував йому. Про це засвідчує, наприклад, запис у щоденнику під час його перебування в Полтаві: "З Імшенецьким і Бельговським обговорювали звернення і платформу Української партії народної волі (УПНВ). Була цікава розмова про українську мову і українське питання.

Обидва вважають себе українцями, але гадають, що культура духовна - загальна. Толстой, Тургенев, Гончаров настільки ж рідні українському мужикові, як і великоросійському. Я в цьому багато в чому з ними згоден, але вважаю, що їхнє ставлення до української мови недостатнє. Мені здається, потрібно розрізнити - російське, українське, великоросійське...". І далі: "Цікаве відношення до українського питання творчих сил у Полтаві - негативне. Повне в них безлюддя. Серед працюючих натуралістів - ні одного національно налаштованого українця..." - з прикрістю та мало прихованим подивом пише він.

Вернадський із захопленням сприйняв звістку про повну самостійність України, яку проголосила Центральна Рада 11.01.1918 року. Як істинний гуманіст, він не визнавав більшовицького перевороту, нехтував самою ідеєю насильницької зміни влади.

Після арешту Тимчасового уряду Керенського нависла небезпека і над Вернадським. Незабаром він таємно від 'їжджає до Полтави, звідти на початку травня 1918 р. у складі делегації від Полтави іде в Київ на з'їзд УПНВ і зупиняється в давнього товариша - історика М. П. Василенка, який при Скоропадському суміщав пости Міністра закордонних справ і Міністра народної освіти України. Розчарований з'їздом, він пише: "Очевидно, що з'їзд до цих пір неясно усвідомлює відокремлення України, і сьогоднішня доповідь Ржепецького про національну валюту справила величезне враження. Він підняв ясніше, ніж Василенко, питання про Крим, необхідність включення його в Україну... У доповіді Київського обласного комітету про українську мову говориться як про одну з державних".

У Вернадського виникає зневага до деяких носіїв нової, начебто української, влади, що використовують її в своїх інтересах: "Йде годівля, створення численного невігласького, жадібного до грошей чиновництва, не здатного до дії, і хабарництва". Розмірковуючи над керівними кадрами, він відзначає: "... ні однієї людини, яка б була висунута соціалістами або українцями: нема видатних людей - виставляються люди іншого типу: Семенченко, Кияницин, Соколовський. Усі люди непересічні, хоча далекі від соціалізму і від української державності...". У щоденнику ученого з'явився й запис, схожий на чіткий діагноз досвідченого і мудрого лікаря: "Навряд чи зможе за умов, які є в країні, відродитися Україна з чисто українською мовою і культурою...".

Незважаючи на те, що влада у Києві в кінці 1918 р. - на початку 1919 р. весь час змінювалась, а соціальні явища щоразу доходили точки кипіння, Вернадський залишається тут і продовжує роботу щодо організації УАН, очолює кафедру мінералогії фізико-математичного відділення академії, читає лекції з геохімії в університеті Св. Володимира. УАН була створена.

З другим приходом у Київ більшовиків 3 грудня 1919 р. і відступом Добровольчої армії (ДА) Денікіна, з режимом якого Вернадський намагався співпрацювати, йому разом з групою інших учених доводиться виїхати в Ростов. Але й тут учений не почувався в безпеці. Найбільше він боїться того, що за розвалу держави йому не вдасться реалізувати свої наукові ідеї: "А попереду стільки думок, стільки нових досягнень. І такий ясний шлях подальшої роботи". Заради наукової роботи Вернадський був готовий на все: на переїзд у Новоросійськ, Одесу, Крим, Болгарію, навіть ще далі, на Захід чи в Америку. Тому, коли ДА була розгромлена більшовиками, після тривожних сумнівів і хитань Вернадський приймає запрошення очолити кафедру геохімії і мінералогії Таврійського університету. Незабаром після смерті ректора Р. Гельвіга на цю посаду було обрано В. Вернадського. "Якби він не вмер, я був би в Лондоні", - запише він пізніше у щоденник. Але під натиском більшовиків незабаром упав і Крим.

Сподівання Вернадського на незалежність України виявилось марним. Вихід він бачить у порозумінні між поміркованими колами українського суспільства і передовою демократично налаштованою російською інтелігенцією, закликає сторони до діалогу. На думку Вернадського, міжнаціональні проблеми можна розв'язати шляхом надання Україні рівних з Росією політичних прав, а також прав на навчання і користування рідною мовою, розвиток культури тощо.

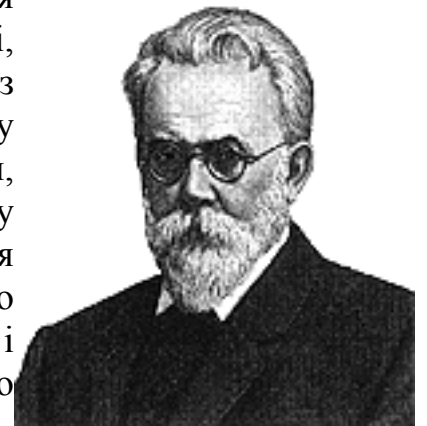
У читача може скластися враження, що Вернадський був не досить принциповим, страждав конформізмом: то він виступає за незалежність України, то ратує за федеральний устрій Росії, то ненавидить більшовизм, то співпрацює з ним. Так, у листі до свого сина Георгія, що мешкав на той час у Празі, він пише: "Найбільше боюсь руйнування Російської держави, бо знову зв'язати частини, що розірвалися, ніколи не вдається - Україна і Грузія - найбільш небезпечні частини... Якщо руйнування не буде - у мене все міцнішає віра чи, скоріше, свідоме переконання, що врешті-решт Росія йде до демократичного робітничо-селянського царства з сильною федеральною структурою..." Цей фрагмент листа, як і низка інших висловлювань

Вернадського, дав підставу деяким дослідникам стверджувати, що вчений завжди стояв за "єдину і неділиму" і після нетривалих коливань назавжди полюбив радянську імперію.

Так то воно так, але достеменно відомо, що Вернадський постійно перебував під пильним наглядом ЧК. Він навіть побував у камері попереднього ув'язнення Петроградського чека (липень 1921 р.), де його з пристрасною допитали. На наше переконання, наведені вище рядки з листа Вернадського є не що інше, як намагання автора у такий спосіб захистити від всюдисущого ЧК своїх улюблених дочку й сина, що перебували в еміграції, тож доводилося демонструвати власну лояльність до радянської влади. Адже мати родичів за кордоном та ще й підтримувати з ними зв'язок було дуже небезпечно.

У Вернадського була велика ясно усвідомлена мета. "Мені судилося сказати людству нове в тому вченні про живу речовину, яке я створюю, ... це є мій поклик, мій обов'язок, покладений на мене, який я повинен проводити в життя - як пророк, який відчуває всередині себе голос, що закликає його до діяльності" - пише він у одному з листів. Заради втілення головної ідеї життя у себе вдома, а не за кордоном, Вернадський пішов на компроміс із ненависною більшовицькою владою. Тож не поспішаймо з судом: поспішний суд - неправий суд.

З поверненням до Петрограда, куди його вислали з Криму за неблагонадійність, для Вернадського почався плідний період наукової і науково-організаційної діяльності, який було перервано лише з 1922 по 1926 роки, у зв'язку з відрядженням до Франції для читання лекцій у знаменитому Сорбонському університеті. Повернувшись звідти, Вернадський публікує чи не найголовнішу свою книгу "Біосфера", в якій уперше теоретично визначає поняття біосфери як шару активного органічного життя на Землі, що використовує енергію Сонця та перебуває у тісних прямих і зворотних зв'язках з геологічними оболонками і атмосферою Землі.

Слід особливо наголосити, що вчення про біосферу має величезне науково-практичне значення, бо є основою пізнання законів розвитку людської цивілізації, зокрема заходів охорони природи від негативних природно-техногенних змін та передбачення цих змін. Воно конче необхідне людині, щоб вижити, забезпечити майбутнє своїх нащадків. Бо, як писав великий Гете: "Люди підкоряються законам природи навіть тоді, коли діють проти них".

В останні роки життя Вернадський усе більше уваги і інтелектуальних зусиль приділяв філософсько-теоретичним розробкам проблем "Життя в космосі", "Автотрофне живлення людини" та вченню про ноосферу. А ми, його українські спадкоємці, маємо ще один неоціненний скарб - щоденники, зокрема, ті записи, в яких він аналізує політичне становище України і Росії в роки жовтневого перевороту і

громадянської війни. Вивчаючи їх, доходимо висновку: між тодішньою і сучасною політичною ситуацією в Україні є чимало спільного. Як і вісімдесят п'ять років тому, на дванадцятому році незалежності український народ залишається роз'єднаним і діє за принципом: хто в ліс, а хто по дрова. Існують потужні зовнішні і внутрішні сили, які воліють, щоб українська ідея тліла, а не розгорялась.

В історії науки важко знайти вченого, який би зробив так багато для людства, як Вернадський. Його праці мають неоціненне світоглядне значення, оскільки доповнюють такі фундаментальні поняття науки і філософії, як матерія, енергія, простір, час та Всесвіт. Вони спонукають нас задуматись над одвічним питанням: хто ми є і чого хочемо досягти для себе і своїх дітей.

www.CYM.org